

Vékony László

GONDOLATOK EGY KÖNYV KAPCSÁN

Dér Zoltán: Három tudós tanár (Hungarológiai Intézet, 1975.)

Amit Dér Zoltán Három tudós tanár című könyvéről mondani szeretnék nem kritikának szánom. Kritikát ugyanis csak az írhat, aki legalább olyan szinten és olyan mélyen ismeri a kritika tárgyát, mint maga az író. Így csak azokat a gondolatokat szeretném közölni, amelyek e három tudós tanár életének és munkásságának olvasása során bennem felmerültek.

A könyv a Hugarológiai Intézet kiadásában jelent meg 1975-ben s talán remélhetjük, hogy ebben a formában több, a mai Vajdaság múltjára vonatkozó kötet jelenik majd meg. A három tudós tanár pedig Iványi István, Szabadka monográfusa, Toncs Gusztáv, a tudós tanár és Loósz István az elfelejtett filológus. Ami mindhármukat jellemzi s összeköti az az, hogy Szabadkán éltek, dolgoztak. Itt álljunk meg egy pillanatra.

Bevett szokás nemcsak Szabadkán, de azt hiszem majdnem mindenütt Vajdaságban, hogy azok, akik nem érznek magukban elég erőt, hogy kutatómunkát végezzenek, forrásokat böngésszenek nap mint nap, s könyvtárakban, levéltárakban töltsék el idejük java részét, de ugyanakkor mégis szeretnének valamit tenni, azzal a kézlegyintéssel oldják meg ezt a belső konfliktust, hogy elültetik a küztudatban azt a gondolatot, amit Dér Zoltán Kosztolányi Szabadka-képének, Csáth cseh trombitások lassú lezüllése városának nevez.

Ez a gondolat nem más mint az, hogy itt úgysem lehet semmit tenni, mert nem lesz belőle semmi. Ezt inkább lustaságnak nevezném. S a magunk lustasága is megtalálható ebben a képben, hiszen nem küzdünk ellene, nem bizonyítjuk hamisságát.

Már az Életjel Miniatűrök köteteként megjelent Toncs életrajz kézbevételekor kellemes meglepetéssel vettem tudomásul, hogy végre akadt valaki, aki Szabadka elfeledett tudósaival kezdett foglalkozni, ugyanis

amíg Dér Zoltán Kosztolányi és Csáth kutatásai folytak, természetes volt számomra, hisz mindketten a magyar irodalom nagyjai közé tartoznak.

„Az idő szelektál és bölcsen teszi. Így csak azzal terheli az utódot, amit ismerni igazán érdemes. Hogy a századforduló Szabadkájának sok jeles alakjáról ma alig tudunk valamit, az azért nem csupán az idő műve. Hibásak vagyunk benne mi is.” írja Dér Zoltán Toncs Gusztáv életrajzának bevezetőjében. S mennyire igaza van. Hiszen ha valaki vesz annyi fáradságot magának, hogy bele lapozzon akár a Magyar Életrajzi Lexikonba, akár Révai vagy Pallas lexikonába, s megnézzé a szülőhelyet az egyes személyeknél, meglepődve tapasztalja, hogy rengeteg szabadkai születésű akad köztük, s ha már erről van szó, a mai Vajdaság területén élt, dolgozott tudósok, írók száma meghaladja az ezret még akkor is, ha csak az 1945-ig terjedő időszakot nézzük.

S ezek közül hánynak az élete és munkássága van feldolgozva? Igen hamar véget érne a sor, hiszen mint Dér Zoltán is írja, nagyon a kezdetén tart még a kutatás ezen a téren s örülhetünk, amikor azt mondhatjuk, hogy a kezdetén tart, hiszen egy probléma felvetése kapcsán mindig a probléma felvetésének módja a fontos. S ezt a módot nagyon jól megtalálta Dér Zoltán, amikor a három szabadkai tudós tanár életét és munkásságát feldolgozta, sőt ezen túlmenően bepillantást engedett vetni a századforduló és a századforduló előtti Szabadka szellemi életébe.

A fent elmondott tények alapján állíthatom Dér Zoltán „Három tudós tanár”-a megnyitott előttünk egy utat, amelyen követni kell a példát, ezt a munkát továbbfolytatni s elkezdni azoknak, akik még nem kezdtek el, feltárni Szabadka, sőt tágabb keretekben Vajdaság elfeledett, de nem elvesztett szellemi hagyományait, feltérképezni az egyes tudományterületek művelőinek munkáját, ezen túl az egyes tudományok fejlődését, alakulását nemcsak Szabadkán, de egész Vajdaságban. Ezzel a gondolattal már Iványi István is foglalkozott élete utolsó éveiben, amint ezt Trencsény Károlyhoz 1917. április 27-én írt levele is bizonyítja.

Eszerint csekély 60 évvel lenne elmaradva ezen a téren a kutatás? Sajnos igen. S ezért becsülendő Dér Zoltán munkája. Azt, hogy ez a kutatás mért nem indult el már korábban, részben már kifejtettem, azonban az okhalmaz sokkal összetettebb.

Többek között az elmondottak azok, ami miatt nem kritikát szándékoztam írni, bár néhány kívánnivalót hagy maga után a munka. Például az egységességet megbontja az, hogy a Toncs tanulmány végén nem közöl dokumentumokat Dér Zoltán. Ennek oka talán az, hogy egyáltalán nincsenek dokumentumok, vagy azok nehezen hozzáférhetőek.

Rövid bevezető áll mindhárom tanulmány elején, amelyben Dér meghatározza a három tudós helyét koruk szellemi életében. Ezután rövid

életrajz következik 2—2,5 oldalon, kivéve Iványit, akiről legtöbbet írt Dér Zoltán. Azonban erre a későbbiekben is visszatér, és a többsikű ábrázolással sikerül komplex képet adnia a három tudós tanárról. Ebből a szempontból legsikerültebbnek az Iványi tanulmányt tarthatjuk, mivel itt Dér első kézből, Iványi önéletírásából meríthetett és merített is.

Az életrajzot az egyes tanulmányokban a tudósok munkássága, műveik ismertetése követi. Ez a leghosszabb és egyben legjobban kidolgozott rész. Tartalmazza pályafutásuk részletes elemzését, súlypontozva azon területek szerint, amelyekben kiemelkedő tevékenységet fejtettek ki.

Így Iványi esetében előtérbe kerül a történetírói szerep. Dér kimerítően elemzi a „Szabadka története” keletkezésének körülményeit, Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára megírását, és így tovább. Majd foglalkozik Iványival, mint pedagógussal és szerkesztővel.

Ugyanez a helyzet a Toncs-tanulmánnyal is. Toncs irodalmi műelemzéseinek ismertetése után szerkesztői, pedagógiai írói, szervezői, iskolaalapítói munkájának leírása következik. Hasonló a beosztás a Loósz-tanulmányban is, megtoldva még Loósz politikai szemléletének kialakulásával. Itt kiemelkedő még az Ady-könyv részletes ismertetése, amely a nehéz hozzáférhetőség miatt indokolt.

Az Iványi és Loósz tanulmány végén dokumentumokat is közöl Dér Zoltán, majd a könyvet névmutató és művek, lapok és intézmények mutatója zárja be.

A további munkát megkönnyítette volna, ha az egyes tanulmányok után összefoglaló irodalomjegyzéket, illetve a tudós műveinek jegyzékét közölte volna, a kiadás helyével, évszámmal ellátva, mivel az összevont mutatóban ezt nem jelölte a szerző. Ez is azt bizonyítja, hogy Dér Zoltán nem klasszikus életrajzokat írt, mint ezt Bodrogvári Ferenc „Szerényen, de súllyal” című kritikájában „A tudós tanár”-ról megjegyezte. (Üzenet, 1973., 345.)

Megállapíthatjuk tehát, hogy óriási az az anyagmennyiség, amit Dér Zoltán megmozgatott, idézett, átalakított, összeötvözött, s helyére rakott, így mindenképpen becsülendő ez a munka, már úttörő volta miatt is, azonban sok szempontból még így sem mondhatjuk ki a végszót. Reméljük, hogy a további kutatások a megoldatlan és ki nem mondott problémákra is választ adnak majd.